

De romerske grensene i keisertid og debatten om *The Grand Strategy*

A. Pio Pethon

I 1976 gav Edward N. Luttwak ut boka *The Grand Strategy of the Roman Empire – From the First Century AD to the Third*. Dette var første gang begrepet *Grand Strategy* ble brukt til å forklare de romerske grensenes fremvekst. Luttwak mente å kunne vise at keisertidens sikkerhetspolitikk var organisert gjennom en planlagt, enhetlig strategi av denne art. Det var i første rekke romernes utplassering av militært personell og befestningsarbeidene langs grensene som tydet på dette. Disse enhetene var nemlig målbare, og kunne brukes til å vurdere rikets sikkerhet. Luttwaks teori har helt siden 1970-årene vært meget omstridt og har tidvis fått hard medfart. Til tross for kritikken virker det som om forskningen aldri helt kan forkaste dette ”problembarnet”; og i kulissene spøker ennå spørsmålet: Var de romerske grensene tilfeldige eller planlagte? Denne artikkelen skal se nærmere på Edward Luttwaks bruk av *Grand Strategy*-begrepet, særlig i sammenheng med den romerske grensen i Britannia, som i 120-årene ble befestet med den såkalte Hadrians mur.¹

Begrepet *Grand Strategy* brukes oftest innenfor forskningen på den nyere historien for å beskrive en nasjons overordnede politiske, økonomiske og militære mål. Det forklarer hvordan nasjonen på best mulig måte kan sikre sine interesser på lang sikt, fremfor alt i militærstrategisk øyemed. I 1991 foretok Paul Kennedy en oppsummering av begrepet og dets utvikling i artikkelsamlingen *Grand Strategies in War and Peace*. *Grand Strategy* beskrives her som et trepunktsbegrep. Det handler for det første like mye om hva en nasjon foretar seg i fredstid som i en krigstilstand. Det er vesentlig å utvikle en politisk kurs som kan fungere lenge, gjerne over tiår, helst hundreår. *Grand Strategy* starter dermed ikke ved begynnelsen av en krig, og den slutter heller ikke etter den. For det andre handler *Grand Strategy* om balansen mellom ”hva du har og hva du får”. Statslederne må i bredeste forstand kunne vurdere alle kostnadene; de militære, politiske og økonomiske, og ikke minst mannefallet. For det tredje omfatter *Grand Strategy* en rekke ikke-militære faktorer der en nasjons anseelse og innflytelse overfor omverdenen fremstår som den mest vesentlige. Dette blir ofte omtalt som *soft power*. En nasjon omverdenen ser opp til når lettere sine mål enn en nasjon som sliter med sitt rykte. Allianser er et nøkkelord.

Det er denne metodiske tradisjon Luttwak er en del av, og som er toneangivende i *The Grand Strategy of the Roman Empire*. The Grand Strategy er altså ikke et begrep Luttwak fant opp i sin beskrivelse av Romerriket, men snarere et teoretisk apparat han forsøkte å få Romerriket til å passe inn i. Hans bruk av Grand Strategy-begrepet er imidlertid noe smalere enn denne skissen, og i sin forklaring av romersk keisertid legger han hovedvekten på rikets forsvarsevne og de virkemidler som ble brukt for å oppnå sikkerhet. Luttwaks hypotese er relativt enkel (uten at den noe sted er formulert). Den innebærer at romernes sikkerhetspolitikk i keisertiden var basert på såkalte *strategiske systemer*, bestående av grenselinjer, veier, palisader, murverk, tårn eller fort, og ikke minst den gitte plasseringen av militært personell og deres slagkraft. Systemene var av en viss varighet og hadde samme mål og funksjon i den respektive perioden. Bevæpnet med det han kaller *systemanalyse* foretar Luttwak så en sikkerhetsmessig vurdering av Romerriket. Systemanalyse kan best beskrives som en moderne vurdering av hvor effektive forskjellige forsvarssystemer er ved ulike typer trusler og angrep, og i historiske undersøkelser hvordan disse systemene best kunne ha fungert. Han beskriver tre slike systemer, hver passende for sin tidsepoke.

I bunn for alle tre systemene lå imidlertid visse fellestrekk. De militære ressurser måtte dekke behovet for sikkerhet i hele riket, uten å være en for stor økonomisk belastning. Det var derfor vesentlig å unngå unødig bruk av direkte makt. Når romerne først brukte makten, gjorde de det med så stor overbevisning at det satte eksempler til etterfølgelse. Et eksempel på dette er beleiringen av Masada i 73 (slutten på den jødiske krig). De kjente til at frykt var et egnet redskap for å oppnå det de ville, og de utøvet sin politikk rotfestet i trusselen om nådeløse sanksjoner. For å redegjøre for denne tankegang introduserte Luttwak begrepene *power* og *force*, hentet fra den moderne systemanalysen. *Power* betegnet den indirekte makten som var mulig å oppnå uten å bruke de tilgjengelige direkte midler, som han kalte *force*. I bred forstand svarte de til henholdsvis politisk makt, basert på innflytelse og trusler, og den rene militærmakten – hæren. Poenget var altså å få mye ut av lite; å inneha makt av en art som ikke ble brukt opp. Hvis strategien hadde vært å benytte hæren i en mer direkte form, ville det tæret både på økonomien og soldatene, og ført til økte utgifter, slitasje og tap av mannskap. Derfor gjaldt det å plassere troppene riktig, og å trekke grenselinjene på riktig sted. Hæren skulle dekke over et stort område og utøve enten den indirekte eller direkte makten som var nødvendig. Utgangspunktet for analysen var derfor plasseringen av tropper og befestninger, som igjen dannet grunnlaget for det antatte systemet. Hans metode er således fundamentert i en forklaring av de materielle levningene, og av styrkenes plassering, størrelse og bevegelighet. La oss se litt på de tre systemene.

Keisertidens strategiske systemer

1. Det julisk-claudiske: I årene etter borgerkrigen ble antallet legioner redusert til 28. Luttwak hevder at Augustus beholdt nettopp dette antallet fordi det var rasjonelt, i forhold til hva som var nødvendig for å forsvare riket. Antallet ble altså ikke bestemt av stram økonomi, men i første rekke av strategiske årsaker. Men snarere enn å danne et grenseforsvar, utøvet romerne i denne perioden det Luttwak kaller *hegemonic expansionism*, en politikk basert på klientstaters beskyttelse av riket, der legionene var strategisk stasjonert i nærheten. Legionenes rolle var derfor ikke å danne et forsvar stasjonert på selve grensen, men å vise sitt nærvær i forhold til det han kaller *armed suasion*, slik at klientstatene måtte gjøre jobben for dem. I denne perioden var den romerske hæren mer et diplomatisk redskap enn en angrepshær på felttog.

2. Fra flavierne til severerne: Hegemonisk ekspansjonisme gikk gradvis over til å bli territorial ekspansjon, der grensene ble bevoktet direkte. Motivet var ønsket om å sikre innbyggerne i riket. Dette var en sikkerhetspolitikk som startet under Vespasian, og som ifølge Luttwak nådde et *logisk* høydepunkt under Hadrian og byggingen av hans mur i Britannia. Systemet var basert på et svært karakteristisk trekk ved romersk krigføring, nemlig *dagsleiren*. Når romerstaten engang hadde begynt å annektere klientstatene, ble de selv nødt til å ta ansvar for grensesikkerheten. Vi unner oss et utdrag:

The security policies of Vespasian and his successors, which reached a logical culmination under Hadrian and his successors, may be seen as an attempt to transform the empire into a marching camp writ large. The metaphor is perfectly applicable: the network of imperial border defenses created under these policies, like those of the marching camp, were intended to serve not as total barriers but rather as the one fixed element in a strategy of imperial defense (Luttwak, s. 57).

Der det ikke var mulig å sette sin lit til naturlige hindringer som fjell, ørken eller særlig elver, ble riket nå innhegnet av det Luttwak presenterer som *the "scientific" frontier*. Det innebar i bunn og grunn en grenselinje satt på bakgrunn av spesifikke faktorer (som vi skal se på litt senere), men den var ikke alltid den korteste, eller den mest iøynefallende. Det var mer vesentlig om grenselinjen var lett å forsvare og innhegnet det landet som ut fra et økonomisk og strategisk synspunkt var gunstig. Basert på samme idé som dagsleirene, ville denne grensen kreve et minimum av bemanning for effektiv overvåkning, og som resultat var den derfor den mest kostnadseffektive. Luttwaks grunnsyn innebærer med dette at grensene var planlagte, de hadde intet med tilfeldige avgjørelser å gjøre.

3. Tredje århundre: Romerrikets fiender dannet utover i keisertiden føderasjoner. Dette gjorde at de fikk større styrker, og etter hvert ble de sterke nok til å

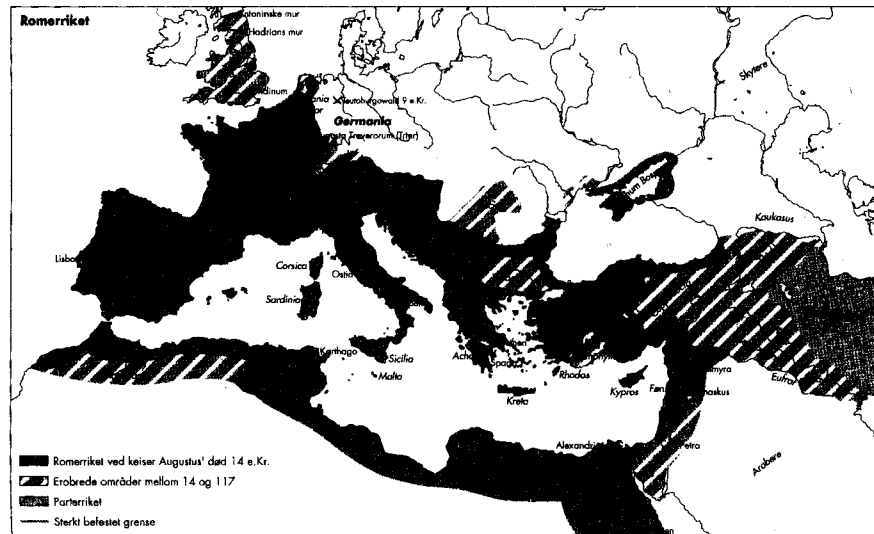
bekjempe ethvert lineært grensesystem romerne hadde. Fase nummer to var dermed historie. Det nye systemet som ble tvunget frem under disse omstendighetene kalte Luttwak *defence in depth*. Det var basert på en kombinasjon av definerte grenser, eller snarere kjernepunkter, og mobile arméer som dannet en forsvarszone. De stadige invasjonene skulle stanses innenfor grensene, på romernes territorium. Det var meningen at fienden skulle trenge gjennom forsvarslinjene og bli fanget i en krigssone mellom en indre og en ytre linje. Styrken i systemet var samhandlingen mellom de to elementene, men målet var nå bare å opprettholde Romerriket – simpelthen å overleve.

Et av de virkelig springende punktene når det gjelder de romerske grensene er, og har vært, spørsmålet om formuleringen av romernes strategier; fantes det virkelig en Grand Strategy? Luttwak erkjenner i utgangspunktet at romerne ikke kjente til våre dagers systemanalyse. Men han påpeker likevel at alt romerne foretok seg var nøye planlagt, og ikke minst, at de faktisk fikk det til. Et paradoks er likevel at denne enorme planen ikke med ett eneste ord er beskrevet i de antikke kildene. Teorien sier intet om hvem som styrte retningslinjene for hvilken strategi som skulle velges, eller hvilke personer som var involvert i beslutningsprosessen. Hvorvidt det bare var keiseren, eller om det var andre som tok del i dette, diskuteres ikke. Mangelen på kilder er på den ene siden et mektig aber, men muliggjør på den annen side en slik teori. Et av poengene med å lage fremstillinger av denne typen er jo nettopp å kunne forklare aspekter ved historien som kildene ikke sier noe om. Luttwak åpner derfor sin fremstilling med å stadfeste: "For the Romans, as for ourselves, the two essential requirements of an evolving civilization were a sound material base and adequate security". Og videre følger: "For the Romans, as for ourselves, the elusive goal of strategic statecraft was to provide security for the civilization" (Luttwak, s. 1). Det er derfor han kunne benytte den moderne systemanalysen. Strategi, hevder han, er det eneste feltet der en analogi er mulig. Følgelig var det ikke så viktig om de strategiske mål var tydelig formulert i de skriftlige kildene, når det så åpenbart lot seg gjøre å benytte moderne metoder for å synliggjøre dem.

Ved sin beskrivelse av sikkerhetssystemene deler Luttwak inn keisertiden i perioder. Det er hverken noe galt eller revolusjonerende i det, men i dette tilfellet får det visse følger. Når han hevder at den overordnede strategien var den samme i en hel periode, forutsetter han også at keiserne på en eller annen måte samarbeidet. Opprettholdelse av et system med samme mål over tid krever enighet, og det fordrer at kunnskap og planer overleveres fra den ene administrasjonen til den andre. Keiserne i samme periode må derfor ha operert innenfor rammene av samme type sikkerhetspolitikk, det være seg gjennom direkte instruksjoner eller ved å bygge videre på forgjengeren. For Luttwak synes målet hele tiden å ha vært den

optimale strategi for rikets sikkerhet. Keiserens personlige politikk spilte derfor annenfiolin under periodens system.

Når vi nå vender oss mot Britannia og bruker Hadrians mur som objekt for undersøkelsen, er det altså det 2. strategiske systemet som settes under lupen. Hvordan passer dette grensestrekket inn i det mønster Luttwak tegnet opp?

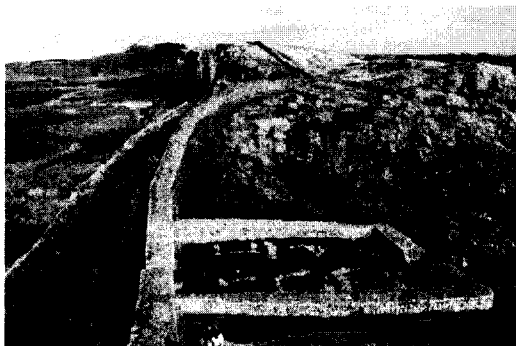

Ill. 1: Romerriket og dets grenser i keisertid (illustrasjon ved J.C. Meier)

Hadrians murs rolle i *The Grand Strategy*

Grensemuren i Britannia ble oppført i årene etter 122, da den omreisende keiseren hadde vært på lynvisitt i provinsen. Den kronglet seg gjennom landskapet, tvers over hele øya, fra utløpet av elva Tyne i øst til Solwayviken i vest. Ferdig bygget var den 80 romerske mil lang, eller omkring 118 km. Befestningene langs muren bestod ikke av legionærer eller legionsfort, men av 16 mindre forlegninger, som hver huset mellom 500 og 1000 hjelpetropper (*auxilia*). Pinlig nøyaktig ved hver romerske mil ble det anlagt et mindre fort (*milecastle*, ill. 2) med passeringsmulighet gjennom muren, og mellom hver av disse igjen lå to små tårnkonstruksjoner. Videre ble det et stykke nord for muren anlagt en håndfull frittliggende befestninger, kalt utpostfort. Etter flere justeringer i løpet av byggeprosessen, der den viktigste besto i å legge hjelpetroppsfortene inntil muren og ikke i bakkant, sto anlegget endelig ferdig kort tid før 130. "Denne muren skulle skille barbarene fra romerne", leser vi i en senantikk kilde (*Historia Augusta, Hadr.* 11.2), men det spørs om det er en tilstrekkelig forklaring på den romerske gren-

sepolitikken. Alt arbeidet til tross ble muren nemlig forlatt til fordel for en ny fremrykning i Britannia allerede i de første årene av Antoninus Pius' regjeringstid. Dette resulterte i byggingen av nok en mur, den såkalte *Antoninske mur*, som gikk mellom vikene Forth og Clyde i dagens Skottland. Dette ble likevel bare et intermesso og en midlertidig grenseendring, for ikke mange årene etter trakk romerne seg atter tilbake til Hadrians mur. Den fungerte i all hovedsak som nordlig grense for Romerriket helt til soldatene trakk seg ut av provinsen omkring år 400.

Ill. 2: Hadrians mur med et såkalt mile-castle (foto: Jon Iddeng)

Valget av en grenses lokalitet var ikke tilfeldig. Ifølge Luttwak ble linjen mellom Tyne og Solway, og for så vidt alle rikets grenser, valgt av høyst rasjonelle grunner. Ikke bare skulle grensen være enkel å forsvare, men også innhegne det riktige området. Med det menes at målet ikke nødvendigvis var å skaffe til veie så mye land som mulig, men snarere det optimale landet, basert i politiske, økonomiske eller strategiske anliggender. Den romerske grensepolitikken fulgte et bestemt mønster, og ut av dette mønsteret formulerer Luttwak fire retningslinjer for *the scientific frontier*. Han rangerer etter viktighet:

- den må bidra til strategisk sammenheng mellom rikets ulike (kontinentale) regioner.
- den bør *ikke* inkludere områder som er vanskelige å bebo, urbanisere eller romanisere.
- den bør inkludere land egnet å bebo og frembringe ressurser til riket.
- den bør være så kort som mulig.

Det strategiske hensynet var som vi ser det viktigste. Med dette mener Luttwak at de enkelte regioner, deres styrker og grenselinje måtte være en del av helhetstanken, ikke organisert separat etter hva som tjente den ene regionen best. Dette intra-regionale samarbeidet og den følgen det fikk for plasseringen av grensen overgikk hensynet til de andre faktorene. Hvilken nytte det innhegnede landområdet måtte ha i en politisk eller økonomisk forstand var underordnet. Hensynet

lå ikke i det enkelte området, men i hvilken nytte romerne kunne dra av den strategiske sikkerheten dette gav for riket generelt. Kroneksempelen på dette er keiser Trajans erobring av Dacia i årene 105-6, som ifølge Luttwak ikke må forveksles med et tilbakefall til uhemmet ekspansjonisme (etter flere tiår uten "skikkelig" ekspansiv krigføring). Snarere burde det betraktes som et meget veloverveid strategisk trekk. Trajan var nærmest tvunget til å erobre området av sikkerhetsmessige hensyn. Kontroll over Dacia splittet de to sarmatiske folkeslagene iazygerne og roxolanerne på hver sin side av den karpatiske fjellkjede. Slik svekket romerne sjansene for en sammenslåing av styrkene deres, og selv om grenselinjen ble atskilleg lengre og mer kronglete hadde den altså sin hensikt i henhold til punkt 1.

I Britannia kan det neppe ha vært snakk om noe liknende, og Luttwak sier faktisk at dette har med rikets *kontinentale* regioner å gjøre. Likevel må vi spørre oss: Kan valget av Tyne-Solwaylinjen ha hatt med strategisk sammenheng å gjøre? Hadde grensens løp noe å si i forholdet til de omliggende regionene? At Cæsar i sin tid skrev at hans angrep på de britiske stammene i 55 f. Kr. hadde sammenheng med at de gav støtte til sine galliske frender (*B. Gall.* 3.9), er neppe den hele og fulle sannhet, men det kan med bredsiden til sees på som et behov for strategisk interaksjon fra romernes side. Men vi må huske at dette inntraff 175 år før det skulle bestemmes hvor løpet for Hadrians mur skulle gå, og behovet var neppe det samme på begynnelsen av 120-tallet. Britannia var da for lengst opprettet som provins, så hvor grenselinjen gikk i Britannia hadde derfor lite med strategisk interaksjon med naboregionene å gjøre. Keiserbiografen Suetonius lar oss få vite at keiser Claudius nærmest ved en tilfeldighet valgte Britannia som krigsskueplass i år 43 (*Claud.* 17). Han trengte en ærerik militær seier og det spilte liten rolle hvor han hentet den. Britannia var og ble en øy, og Germania ble hverken mer eller mindre trygg om grensen gikk her eller der. Det eneste som kunne gi en gunstigere situasjon i forhold til naboregionene, er i et tankeeksperiment der hele øya, inkludert Irland, ble okkupert. På den måten ville rikets ene flanke vært fullstendig fri for eksterne farer. Da ville det ikke vært nødvendig å skille mellom barbarer og romere. Men Hadrians mur var nå engang "vitenskapelig", og ifølge teorien om The Grand Strategy var dens plassering derfor ingen tilfeldighet.

Kan punkt 2 og 3 i utgangspunktet være bedre skikket til å forklare murens vitenskapelighet? At området innenfor muren var det som var best egnet til å sivilisere og romanisere, forklarer kanskje hvorfor romerne ikke holdt på det skotske høylandet etter stattholderen Agricolas årvisse felttog 77-84. Området mot nord var i så fall ikke bryet verdt, hverken politisk eller økonomisk, gitt at et regionalt strategisk samarbeid ikke var prekært akkurat i Britannia. Agricolas seier ved Mons Graupius (nær dagens Inchtuthil i Skottland) endte med total underleggelse av øya. Men det var kanskje bare et rekognoseringsstokt? Et unntak som bekrefter

regelen? For områder som i første rekke ikke var vesentlige for rikets sikkerhet, tenkte romerne følgelig på regional effektivisering. Kun "det beste" var verdt å okkupere; dyrkbart land og det som gav andre ressurser. Luttwaks forklaring er for det første at romerne ikke okkuperte området nord for Hadrians mur fordi det var for vanskelig å bebo og sivilisere. Det skotske høylandet var uten tvil et vanskelig område i så henseende; lite egnet for jordbruk, urbanisering og romanisering. Dette virker fornuftig: Man okkuperer ikke et område uten skikkelig grunn. Men også denne påstanden er problematisk. Det er nemlig vanlig å forestille seg at det virkelige vanskelige området begynte nord for Forth-Clyde (den Antoninske mur), ikke nødvendigvis ved Tyne-Solway.² Da blir det problematisk å oppfatte hvorfor Hadrians mur er mer vitenskapelig enn for eksempel Forth-Clydelinjen.

Av Luttwaks antagelser om grensens plassering kan man slutte følgende: Det nordligste området innenfor muren var ikke vanskeligere enn at det lot seg bebo, urbanisere og romanisere (punkt 2), og det bør ha vært så ressursrikt og fruktbart at det var fristende å holde på det (punkt 3). Det er imidlertid vanlig å regne Britannia som oppdelt i to sfærer, og dette gjelder ikke den senere delingen av provinsen i *Inferior* og *Superior*, men det som gjerne litt løst omtales som "det militære nord" og "det siviliserte sør". En forutsetning for den vitenskapelige grensen er at landområdet innenfor grensen bør ha vært, eller ha blitt, sivilisert og romanisert. Området bør i hvert fall ha hatt et enhetlig preg. Det var dessverre ikke tilfellet for provinsen. Det var bare i de sørlige områdene i Britannia at jordbruket og romaniseringen skjøt skikkelig fart. Selv om analyser viser en større andel dyrket mark rett sør for muren enn nord for den³, mistet det militære nord aldri sitt militære preg og ble aldri urbanisert og romanisert på samme måte som i sør. Det er naturligvis farlig å argumentere med etterpåkløkskap på denne måten, for vi vet ikke hvorfor dette var tilfellet. Kanskje var det nettopp et ønske om å bedre dette som lå bak oppføringen av muren, men at det ikke gikk som planlagt. Det peker uansett på et interessant poeng, nemlig at en av forutsetningene for punkt 2, og kanskje også punkt 3, ikke ble innfridd. Igjen står man med punkt 4 som var klart underordnet de andre. Luttwak selv betrakter det som "a distinctly secondary priority" (Luttwak, s. 96). En kort grense gav naturlig nok forsvarsmessige fordeler på det taktiske plan, men som vi har sett med Luttwaks forklaring av grensen i Dacia var dette så klart underordnet at det var for bonus å regne. Heller ikke dette punktet står i mot kritikk for Britannias del. Det korteste strekket er linjen mellom Forth og Clyde, ikke det løpet som Hadrians mur følger. Vi hører fra Tacitus (*Agr.* 23) at Agricola i år 80 befestet linjen nettopp mellom Forth og Clyde, og hvis punkt 4 er alt vi sitter igjen med, er det svært pussig at ikke denne linjen ble valgt til Hadrians mur.

Andre innvendinger mot Grand Strategy-teorien

Der Luttwak hevdet at grensene og disponeringen av troppene illustrerte det beste forsvar på riktig plass, hevder andre at de romerske grensene nærmest oppsto tilfeldig. Hverken den voldsomme ekspansjonen som preget republikken og tidlig keisertid, eller den senere gradvise prosessen mot stillstand var på noen måte planlagt. John C. Mann legger i artikkelen "The Frontiers of the Principate" særlig vekt på at det ikke nødvendigvis er noe samsvar mellom vår tankegang og den romerske. At de kunstige barrierene og grensebefestningene blir betraktet som et symbol på et sterkt og mektig Romerrike kunne ikke vært mer feil hevder han. Grensene og grensebefestningene bør ikke betraktes som et symbol på styrke, men intet mindre enn "a symbol of abdication and failure" (Mann, s. 508). Hadrians mur var kun et biprodukt av at verdenserobringen ikke lyktes. I den romerske tankegang fantes ikke noe begrep, en bred oppfattelse, om at riket noen gang skulle ende. Målet var hele tiden som Vergils *Aeneiden* indikerte, *imperium sine fine*, et herredømme uten ende (1.278-9). Hvordan forklarer han dette?

Hærens suksess, mener Mann, er den aller viktigste faktor i fortellingen om romerne. Den var faktisk så effektiv at den resterende historien mer eller mindre handler om et samfunn som prøvde å systematisere det hæren brakte av frukter. Ekspansjon og suksessrike felttog var den naturligste ting i verden. Det fantes simpelthen ikke noe vettugt alternativ. For det første var dette tradisjonelt forankret, men det hang også sammen med en annen og viktigere faktor. Argumentet for den evinnelige krigføringen var guddommelig sanksjonert, og følgelig er tankegangen om begrensning basert på strategiske forsvarslinjer dårlig fundamentert.

I denne argumentasjonen er det rom for hverken fasttømrede grenselinjer eller murer. Likevel var de en realitet drøye hundre år etter etableringen av prinsipatet. Hvordan kom dette til, eller for å lese Mann på den riktige måten: Hvordan gikk alt galt? For det første var det ikke snakk om at det noen gang skulle dannes endelige grenselinjer. De grenser som fantes var midlertidige stopp i påvente av en ny fremrykning. Problemet var at jo lengre bort fra Middelhavet romerne kom, jo mindre kjent og gjestmildt ble terrenget. Klimaet var annerledes og kunnskapen om områdene ble mindre. Alle disse faktorene bidro til å forsinke ekspansjonsprosessen. Bare i øst møtte romerne en skikkelig sivilisert stat, og bare i Spania klarte de gjennom fullstendig erobring å få bukt med det han kaller deres grenseproblem. Men mentalt sett var det aldri snakk om annet enn at prosessen ble mer saktegående.

Prinsipatet som organiseringsform endret dessuten et mønster som hadde vært så viktig for rikets utvidelse. Under republikken var det ikke nødvendigvis behovet for sikkerhet som var avgjørende for om et område skulle erobres eller

ikke. Et grunnleggende behov for fremstående romere lå i tørsten etter ære, og krigen var altså arenaen for å høste denne æren. Konkurranseselementet som drivkraft rådet dermed grunnen for at ekspansjonen ikke bare var nødvendig, men også ble av en noe tilfeldig karakter. Det lå ingen planmessighet eller strategisk tanke bak dette. Omorganiseringen fra republikk til keiserdømme innebar at denne politikken, eller skal vi si ”ikke-politikken”, ble monopolisert. All makt ble samlet på *ett* par hender, og avgjørelser om krig og fred, samt belønningen for en seier, tilfalt keiseren alene. Monopolisering av makten gjorde den langt mer personavhengig, ettersom keiserne regjerte over lengre perioder. Følgelig var det tider hvor det ble kriget mye og tider hvor det ikke ble kriget i det hele tatt. Den generelle tendensen var likevel at det ble kriget mindre og mindre. Ekspansjonstrangen, som tidligere hadde presset seg frem ved konkurranse, falt bort. Hæren ble mer og mer et redskap for å sikre riket og dermed keiserens egen posisjon. Tankemønsteret ble altså endret. Det er nettopp på dette feltet Manns fremstilling skiller seg mest fra Luttwaks. Grensene, hele deres vesen og levned, hadde lite med strategi å gjøre, nettopp fordi de utenforliggende omstendigheter ikke var de vesentlige. Grensevalg ut ifra strategiske prinsipper handler om samspillet mellom romerne og deres fiender, om trusler og om sikkerhet. Men romerne hadde ingen tradisjon for å sette varige grenser. Grensenes fremvekst kom som en følge av indre mekanismer, synliggjort for det første med opprettelsen av et keiserdømme, men kanskje best av keiserens apati, selvtilfredshet og frykt for egen posisjon. Hæren gikk fra sin tiltenkte rolle som krigsmaskin over i en venterolle. I denne venterollen ble soldatene omskolert til politimenn og tollfunksjonærer. De ble dermed ikke brukt til det de var ment til, og *det* var problemet. Mann poengterer det slik: ”Although usually maintained at a reasonable pitch of efficiency, they were in fact unemployed, a great machine virtually rusting away” (Mann, s. 512). Grensene vokste frem fordi hæren ikke ble brukt.

Benjamin Isaac stemmer i Manns syn, og hevder i boka *The Limits of Empire* at det er lite sannsynlig at grenselinjene kom til på bakgrunn av bevisste og planlagte valg. Han påpeker at Luttwaks argumentasjon egentlig ikke er noe annet enn et tomt skall: En ufullstendig liste over styrkene og deres plassering, og en kilde litteratur som ikke beskriver hvordan systemene fungerte. Han angriper med dette det metodiske utgangspunktet for analysen. Vi vet for eksempel fint lite om hvordan styrkeforholdene var på den andre siden av grensen. I beste fall blir det observert at barbarene kjempet nakne, eller var spesielt tapre. Problemet med ensidighet i det romerske kildematerialet blir særlig tydelig med tanke på den moderne metoden Luttwak anvender på Romerriket. Prinsippene er i moderne tid utarbeidet gjennom sirlig kunnskap om fiendens styrkeforhold. Strategien blir lagt opp deretter. Ettersom vi vet såpass lite om romernes fiender, kommer van-

ligvis den antagelse (som Luttwak ser ut til å følge) om at presset på grensene og fiendens strategi må ha vært mer eller mindre konstant, og at Romerriket alltid var truet. Analysene blir deretter. Isaac anerkjenner altså i større grad enn Mann at dette også har med ytre mekanismer å gjøre. Det er bare det at betraktningene er gale.

Av Luttwaks teori går det frem at en av romernes målsetninger var å sette den riktige grenselinjen. De kriget derfor for å oppnå en bedre grense. Bak dette hviler imidlertid et spørsmål om hvorvidt målet med en krig noen gang kan defineres. Isaac hevder det vil være galt å anta at romerne til enhver tid hadde en klar og sammenhengende tanke mellom målet for en krig og følgelig dens utløp i en bedre grense:

Aims may change in the course of a war, being adapted according to results. Initial modest aims may be replaced by ambitious ones as a result of a successful campaign. Aims may be reinvented in the light of the outcome of war [...] It would be idle to pretend that we possess sufficient information on many Roman wars to dissect such complicated processes (Isaac, s. 378).

Utfallet av krigene var relativt sett vilkårlig, poengterer Isaac. Speiler da de materielle restene romernes virkelige ønsker og strategiske mål, eller kan målsetningen ha vært en helt annen? Var systemene, slik Luttwak beskriver dem, det endelige mål? Isaac er av en annen oppfatning, og påpeker at middelet som ble brukt (krigføringen) til å nå målet (å sette de riktige grensene), var av vilkårlig natur. Derfor svikter grunnlaget for planmessigheten i grensesettingen. The Grand Strategy var derfor ikke mulig å gjennomføre – uansett om den fantes eller ikke.

W. V. Harris har fått betydelig gjennomslag for sin teori der han forklarer republikkens uhemmede imperialisme med hele romersamfunnets behov for og søken etter økonomisk gevinst og ære. Men var dette også tilfellet i keisertiden? Vi husker at Mann argumenterte for at denne drivkraften stanset som følge av at æren i krig ble forbeholdt keiseren alene. C. R. Whittaker peker likevel på at ønsket om ære, og følgelig trang til å ekspandere, fremdeles var alt for sterk til å bli kontrollert av en strategi, *Grand* eller ikke. Ikke bare hevder han at dette var tradisjonelt betinget og hørte hjemme under republikken, det var et fenomen som vedvarte langt ut i keisertiden. Whittaker henviser for eksempel til Cassius Dio (68.17.1) som uten omsvøp oppgir at den egentlige forklaringen på Trajans felttog mot armenerne i 114-115 var hans ønske om å vinne ære. Også i keisertiden var det altså et søken etter ære, ikke strategi, som lå til grunn for ekspansjon, skal vi tro Dio. Begjæret var tilsynelatende så stort at selv ikke keiserne klarte å holde seg i skinnet, eller til det gitte sikkerhetssystemet. Manglende kontinuitet i den

strategiske politikk vil være et skudd for baugen for Luttwaks systeminndelinger. La oss derfor se litt på problemet med kontinuiteten i den keiserlige politikken.

Kontinuitet i den keiserlige strategiske politikk?

En av Luttwaks bærebjelker må være den forutsetning at keiserne på et sikkerhetspolitisk nivå samarbeidet om de samme prinsipper, og at de gjorde det over lengre perioder. Derav kommer for eksempel den vidtrekkende inndelingen vi har hatt fokus på her, som altså gikk fra flavierne til severerne. Er det troverdig at det var kontinuitet i den strategiske politikken i så lange tidsrom, og stemmer det eventuelt for denne perioden?

Tacitus forteller oss at Augustus i sitt berømmelige dokument over rikets tilstand rådet Tiberius til ikke å overskride de grensene riket hadde da (*Ann.* 1.11). Dette er kanskje én indikasjon på at kontinuitet i politikken kunne forekomme fra en keiser til en annen. Det som imidlertid er verre å forestille seg er at denne typen rådgivning skal ha forekommet over så lange tidsrom som Luttwak hevder. Særlig ved skifte av keiserhus er det vanlig å peke på bruddene i politikken, snarere enn fortsettelsen av den. Da må det ha vært vesentlig å utøve sitt embete på en annen måte. Det er således lite trolig at Nerva eller Trajan hadde fått råd fra Domitian om hvordan grensene skulle se ut, og som de igjen gav videre til Hadrian. Foruten Tacitus' forslitte eksempel er det ingen tydelige vitnesbyrd på at strategisk-politisk kontinuitet faktisk var tilfellet. Uansett hvor *logisk* de materielle levningene ser ut i Luttwaks språkdrakt, vet vi altså ikke om keiserne eller noen andre samarbeidet mot dette målet. Derimot er det nok av eksempler på det motsatte, at keiserne *ikke* fulgte hverandres politikk.

Forholdet mellom Trajan og Hadrian, og Hadrian og Antoninus Pius igjen, er et interessant eksempel i så måte. Luttwak plasserer dem i samme sikkerhetssystem, og følgelig må alle tre keiserne i hvert fall ha aspirert mot samme type sikkerhetspolitikk. Men dette kan vi ikke godta, det er jo rett og slett ikke sant. Uansett hva man måtte mene om Trajans utflukter til Dacia og Parthia, og motivet bak krigene, kan det likevel ikke tilskrives Hadrian å ha ført samme politikk, ikke engang å ha jobbet mot samme mål. Hadrian førte en konsolideringspolitikk. At han gav opp store landområder som Trajan nylig hadde erobret, understreker jo nettopp dette (*Historia Augusta, Hadr.* 5.2; 9.1). Hvis politikken hadde vært den samme er det enten umulig at Trajan hadde den vitenskapelige grensen som motivasjon, eller så er det igjen umulig at Hadrian ville gitt opp mange av Trajans erobringer. Luttwaks premisser strider i så måte mot hverandre.

Det samme ser vi i forholdet mellom Hadrian og Antoninus Pius, kanskje til og med i en ennå klarere form. Hadrians mur burde vært kron eksemplet på kontinuitet i sikkerhetspolitikken, men er dessverre et eksempel på det stikk motsat-

te. Hvis Hadrian, på samme måte som Augustus, rådet Antoninus Pius til å videreføre sin politikk, så fulgte han det i hvert fall ikke. For til tross for det kolossale arbeidet med muren, bestemte den fromme Antoninus seg for nok engang å utvide provinsen, til og med helt i begynnelsen av sin regjeringstid. Han gjorde rett og slett Hadrians politikk (og hans mur) til skamme.

I Britannia er det vanskelig å se noen sammenheng i erobring og tilbaketrekning, og ny erobring igjen. Luttwaks vitenskapelige grense stemmer derfor ikke helt med realhistorien. I så fall hadde romerne store vanskeligheter med å bestemme seg for hva som var det best egnede området å okkupere, og hva som egentlig var den mest vitenskapelige grensen. Ikke bare erobret Agricola områder nord for Hadrians mur, det samme ble som nevnt gjort under Antoninus Pius. Som om ikke dette var forvirrende nok, okkuperte romerske styrker en tredje gang samme området under Septimius Severus. Felttoget i Britannia ble ingen suksess for ham selv (han døde av sykdom i York i 211), og ble straks gitt opp av hans sønner. Nok en gang er vi vitne til at Luttwaks forklaringer stemmer dårlig. At Severus igjen ville danne en bedre grense, klinger ikke med vellyd.

Arther Ferrill gjør et siste forsøk på å forsvare Luttwak på dette punktet. Han hevder at mange keisere ikke brydde seg stort om hva som foregikk langs grensene, og at hverken Nero, Commodus eller Heliogabalus – for å nevne noen – hadde sterke strategiske preferanser. Derimot sier han at Augustus, Trajan, Hadrian og Marcus Aurelius er velkjente eksempler på keisere som åpenbart hadde et bevisst forhold til en Grand Strategy for riket. Men dette kan selv ikke i beste mening tas til etterretning. Om en strategi er *Grand*, må alle være med, ikke bare noen. At det er kontinuitet blant keiserne er på sett og vis hjørnesteinen. Det er ingen logisk sammenheng i å si at omkring halvparten av keiserne førte en Grand Strategy, mens den andre halvparten hengav seg til det gode liv i Roma.

Oppsummering

Det springende spørsmål i debatten om *the Grand Strategy* ser ut til å være om vi må betrakte begrepet som absolutt, det vil si i den forstand at det må defineres (og for Romerrikets del antydes) i de skriftlige kildene. Ifølge Luttwak, Kennedy, Ferrill, og forskningstradisjonen rundt dem, er det lite som tyder på at dette er et krav. Ingen forskning på USAs eller Sovjetunionens Grand Strategy vil hevde at det var nødvendig å formulere den politiske kursen skriftlig. I denne forskningstradisjonen ser Grand Strategy ut til å være en dynamisk pågående prosess. I en annen forskningstradisjon står de mer klassiske antikkforskerne, med et tradisjonelt filologisk fundament. Som representanter for denne tradisjonen stiller blant annet Mann, Isaac og Whittaker spørsmålet om hvorvidt romerne utøvet en strategi som de aldri formulerte og definerte skriftlig. De godtar altså ikke noe som ikke anty-

des i kildene, og anser derfor en Grand Strategy for Romerriket som spekulasjon. I denne tradisjonen er det strengt nødvendig å ha klar kildedekning. Vi har sett at *the "scientific" frontier* dessverre er en lite egnet betegnelse på Hadrians mur og at Luttwaks krav til grensens løp ikke stemmer. Videre er det tvilsomt om inndelingen av keisertiden i sikkerhetssystemer kan aksepteres, og at hver keiser innenfor sin periode bygget videre på sin forgjenger. Snarere ser det ut som én keiser gjorde én ting, mens hans etterfølger gjorde det stikk motsatte. Murer ble bygget og murer ble forlatt. Det er vanskelig å akseptere at dette var planmessig utført.

*

Få gleder seg mer over fruktbare og pussige innspill enn prof. Schreiner selv, og han har ofte poengtert at uenigheten driver forskningen videre. I etterkant av Luttwaks fremstilling har man måttet argumentere hardere for hvorfor romerne handlet på en tilsynelatende usystematisk måte. Det er i dag større enighet om at grensene kom til på bakgrunn av tilfeldige enkelthendelser fremfor planlegging. Luttwak har en stor del av æren for at det nå er større enighet om dette, en ære han kanskje helst ville vært foruten.

Noter

- 1 Artikkelen er et revidert utdrag av den upubliserte hovedoppgaven *Mur og mening? En undersøkelse av motivene bak oppføringen av Hadrians mur i Britannia*; A. P. Pethon, Oslo 2001.
- 2 Slik Breeze og Dobson 1987:13 poengterer.
- 3 Greene 1986:128.

Litteratur

Edward N. Luttwak har sitt hovedvirke innenfor moderne amerikansk utenriks- og sikkerhetspolitikk. Han er i dag Senior Fellow ved Center For Strategic & International Studies og har utgitt en rekke bøker knyttet til emnet strategi. Vesentlige utgivelser er: *Coup d'etat* (no. overs. 1970), *The Grand Strategy of the Soviet Union* (1983) og *Strategy: the logic of war and peace* (1985). Imidlertid er det til overmål *The Grand Strategy of the Roman Empire* (1976) som har skapt størst debatt i forskningen. Likevel er den ikke kommet i reviderte utgivelser og Luttwak har aldri svart på kritikken som er blitt rettet mot teorien.

Annen referert litteratur

- Breeze, D. J. og B. Dobson 1987. *Hadrian's Wall*. 3. utg. London.
- Ferrill, A. 1991. "The Grand Strategy of the Roman Empire", i Kennedy, P. (red.), *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven and London. : 71-85
- Greene, K. 1986. *The Archaeology of the Roman Economy*. Berkeley.
- Harris, W. V. 1979. *War and imperialism in Republican Rome : 327-70 B.C.* Oxford.
- Isaac, B. 1990. *The Limits of Empire*. Oxford.

- Kennedy, P. 1991. "Grand Strategy in War and Peace: Toward a Broader Definition", i Kennedy, P. (red.), *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven and London. : 1-7
- Mann, J. C. 1974. "The Frontiers of the Roman Principate", i Temporini, H. og W. Haase (red.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* (2:1). Berlin. : 508-533
- 1979. "Power, Force and the Frontiers of the Empire – Review of Luttwak", i *Journal of Roman Studies* 69 : 175-183
- Whittaker, C. R. 1994. *The Frontiers of the Roman Empire. A Social and Economic Study*. Baltimore and London.